

dr hab. Renata Tomaszewska, prof. uczelni
Katedra Pedagogiki Pracy i Andragogiki
Wydział Pedagogiki
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Bydgoszcz, 15.04.2024 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej magister Katarzyny Hyży pt.
„Doświadczenia zawodowe i ich uwarunkowania w narracjach asystentów rodziny”
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Zdzisława Wołka**

Podstawy formalno-prawne przygotowania recenzji

- Ustawa z dnia z 20 lipca 2018 r. Prawo szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2023, poz. 742).
- Uchwała Senatu Uniwersytetu Zielonogórskiego nr 991 z dnia 31 stycznia 2024 r.
- Pisemna rozprawa doktorska przygotowana przez mgr Katarzynę Hyży.

Ocena uzasadnienia podjętej problematyki i tytułu rozprawy doktorskiej

Zawód asystenta został wprowadzony Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. i oznaczał pojawienie się w strukturach systemu pomocy społecznej pracownika, którego głównym zadaniem będzie pomoc rodzinie przeżywającej trudności, szczególnie w zakresie problemów opiekuńczo-wychowawczych. Praca asystenta rodziny w ośrodku pomocy społecznej jest osobistym doświadczeniem mgr Katarzyny Hyży, która podjęła próbę naukowego rozpoznania przebiegu dróg zawodowych osób wykonywujących ten zawód. Osadzając tematykę rozprawy w dyscyplinie naukowej *pedagogika* i jej subdyscyplinach szczegółowych, przede wszystkim w *pedagogice społecznej*, *pedagogice rodziny*, ale także *pedagogice pracy* i *andragogice*, Doktorantka przeprowadziła badania jakościowe przy zastosowaniu metody biograficznej i techniki wywiadu narracyjnego. W toku badań dokonała analizy indywidualnych doświadczeń asystentek rodziny, dotyczących różnych obszarów ich działalności i na podstawie uzyskanych rezultatów badawczych sformułowała refleksje pedagogiczne. Refleksje te wzbogaciły nie tylko teorię pedagogiki i jej poszczególnych wymienionych już subdyscyplin. W praktyce *pracy socjalnej* nieustannie bowiem poszukuje się inspiracji teoretycznych, zwłaszcza w myśli pedagogów społecznych. Z kolei pedagogika społeczna wykazuje zainteresowanie pracą socjalną jako istotnym obszarem praktyki społecznej i w związku z tym poszukuje inspiracji dla prowadzonych badań naukowych. Profesjonalne wspieranie rodziny powinno być wielozakresowe i obejmować pomoc socjalną, medyczną, psychologiczno-pedagogiczną i inną, w zależności od potrzeb. Dlatego uzasadnienie podjętej problematyki i przyjęty tytuł rozprawy doktorskiej oceniam pozytywnie.

Ocena konstrukcji rozprawy doktorskiej

Dysertacja ma charakter teoretyczno-empiryczny i liczy 385 stron. Jej konstrukcja jest logiczna i podporządkowana realizacji tematu.

Praca zaczyna się *Wstępem*, w którym Autorka uzasadnia wybór podjętej tematyki. Pierwsze trzy rozdziały stanowią teoretyczną podstawę tego projektu badawczego. Są to rozdziały: *Rodzina współczesna* (liczący 18 stron), *Wsparcie rodziny* (liczący 21 stron), *Asystentura rodziny* (liczący 37 stron). Rozdział czwarty stanowią *Metodologiczne założenia badań własnych*, które rozpoczynają treści teoretyczne nt. rozwoju zawodowego i kariery zawodowej (s. 84-90). W mojej opinii w strukturze pracy doktorskiej dobrze byłoby wyodrębnić jeszcze jeden rozdział teoretyczny i treści te przenieść do części tworzącej *stricto* kontekst teoretyczny dysertacji, tym samym nie łącząc ich z metodologią badań własnych. Jest to natomiast wyłącznie sugestia.

Rozdział piąty pt. *Asystentura rodziny w doświadczeniach zawodowych czynnych zawodowo asystentów rodziny* prezentuje uzyskane wyniki badań Autorki. Stanowi on największą objętościowo część pracy doktorskiej – 245 stron rezultatów badawczych. Ze względu na bogactwo wątków i wskazaną objętość mógłby zostać rozdzielony na dwa bądź trzy odrębne rozdziały wynikowe. Wówczas jego lektura byłaby czytelniejsza. To jednak również jedynie sugestia.

Rozdział szósty, podsumowujący, pt. *Wnioski końcowe i rekomendacje* liczy 20 stron.

Całość dysertacji zamyka odrębne *Zakończenie*, *Bibliografia*, *Wykaz rysunków*, *Wykaz tabel*, nazwanych w 'Spisie treści' aneksami. Na uwagę zasługuje bibliografia obejmująca ponad 200 pozycji, także w j-angielskim i j-niemieckim; 22 akty prawne oraz ponad 20 źródeł o charakterze bibliografii tekstów internetowych.

Autorka nie załączyła narzędzia badawczego, czyli kwestionariusza wywiadu biograficznego.

Ocena merytoryczna rozprawy doktorskiej i teoretyczne usytuowanie problemu

Oceniając merytorycznie rozprawę doktorską mgr Katarzyny Hyży odniosę się w pierwszej kolejności – zgodnie z zaprezentowaną powyżej strukturą tej rozprawy – do części teoretycznej, na którą składają się wspomniane trzy rozdziały.

W pierwszym z nich pt. *Rodzina* nie rozumiem, jaki był cel wyodrębniania kilkudzaniowego podrozdziału 1.1. *Istota i funkcje rodziny*, gdyż Autorka nie wprowadza zapowiadanych treści, a funkcje opisuje w podrozdziale 1.3. W część 1.2. Autorka poprawnie wskazała, że istnieje wiele ujęć definicyjnych kategorii pojęciowej, jaką jest „rodzina”. Sama przyjęła ujęcie zawarte w ustawie o pomocy społecznej, które nie wyklucza osób żyjących w nieformalnym związku. W części 1.3. analizuje typologie oraz funkcje rodziny czyniąc to poprawnie i osadzając swoje analizy również na gruncie socjologii. Bardzo dobrze, że rozwija Ona wątek funkcji wychowawczej i opiekuńczej oraz, jak słusznie zwraca uwagę, ich nieprawidłowa realizacja prowadzi do szeregu negatywnych konsekwencji, a nawet do rozpadu rodziny (s. 14). W podrozdziale 1.4. Autorka zwraca uwagę na przemiany rodziny na przestrzeni wieków, poczynając od okresu średniowiecza po wiek XX. Dalej w rozdziale

pierwszym analizie poddaje modele funkcjonowania rodziny (przede wszystkim modele strukturalne, słusznie rozpatrzone bez pominięcia ujęcia systemowego, choć refleksje na temat rodziny jako systemu można byłoby pogłębić). Autorka wspomina także o modelach międzypokoleniowych i kulturowych, ale nie rozwija szerzej ich wątku. Rozdział pierwszy zamyka część 1.6. *Problemy występujące w rodzinach współczesnych*. To w tym podrozdziale Autorka wskazała na wybrane trudności, a także uwzględniła brakujące mi wcześniej kontekst ostatnich dwóch dekad XXI wieku. Zwróciła uwagę na tło społeczno-kulturowe, w jakim funkcjonuje rodzina, np.: postępujący proces indywidualizacji społeczeństwa, infantylizowanie dorosłości, konsumpcjonizm, kult materialnego sukcesu. Jak poprawnie wskazała dziś możemy mówić o zespole przemian, na który składają się wskazane zjawiska, a który prowadzi do detradycjonalizacji rodziny. Przejawem przemian w klasycznym ujęciu rodziny są przykładowo: równouprawnienie kobiet i ich wzrastająca niezależność finansowa, deintytucjonalizacja i desakracja rodziny, a także dzieciocentryzm (nie pogłębia wskazanych wątków).

W Rozdziale 2 pt. *Wsparcie rodziny* Autorka umieściła treści związane z tytułowymi formami wsparcia rodziny i jej członków w odniesieniu do problemów występujących w rodzinach. Zwróciła uwagę na takie zjawiska, jak: rozpad małżeństwa, samotne rodzicielstwo, trudną sytuację materialną, uzależnienia, choroby przewlekłe i niepełnosprawność, problemy wychowawcze i trudności szkolne, bezrobocie, nieprawidłowe realizowanie funkcji opiekuńczo-wychowawczej, przemoc. Słusznie w tej części dysertacji Autorka zawarła dane statystyczne dotyczące przyczyn przyznawania pomocy społecznej w Polsce oraz wskazała na krajowe programy wspierające rodziny. Rozwijając temat pomocy społecznej zarysowała rys historyczny rozpoczynający się wraz z odzyskaniem niepodległości, następnie sytuację w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, poprzez okres III Rzeczypospolitej Polskiej, po współczesne instytucje pomocy społecznej (a zatem: ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, regionalne ośrodki pomocy społecznej, domy pomocy społecznej, ośrodki wsparcia, ośrodki interwencji kryzysowej).

Rozdział trzeci został poświęcony zagadnieniu *Asystenta rodziny* – od jego początków, przez wprowadzenie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, wymagania stawiane kandydatom i kandydatkom do pracy w tym zawodzie, przez zadania i pełnione funkcje, uprawnienia i metody pracy. Bardzo interesujące są treści poświęcone narzędziom diagnostycznym w pracy asystenta rodziny, w tym m.in. dialogowi motywującemu, który opiera się na takim wzmocnieniu motywacji osoby, aby chciała ona podążać w kierunku zmiany swojej sytuacji. W mniejszym stopniu w rozdziale trzecim Autorka wyeksponowała kontekst wykonywania zawodu asystenta rodziny, z którego powinny wynikać tytułowe 'doświadczenia zawodowe'. Lektura rozdziału trzeciego nie ujawnia, jak Autorka interpretuje kategorię badawczą 'doświadczenie zawodowe' oraz jakie są te doświadczenia w świetle wyników badań innych autorów zajmujących się problematyką asystentury

rodziny¹. Dlatego chciałabym te informacje uzyskać od mgr Katarzyny Hyży w trakcie obrony rozprawy doktorskiej.

W ostatnim akapicie rozdziału trzeciego (s. 83) Autorka pisze: „W obliczu zmian następujących w społeczeństwie zawody związane z instytucjami pomocowymi narażone są na ciągłe zmiany, zawirowania, konieczność dokształcania się i umiejętności wykorzystania różnorodnych metod. Pojawiają się także nowe problemy, roszczeniowość ze strony klientów, a także wyuczona bezradność. To wszystko sprawia, że osoby zajmujące się zawodowo pomocą społeczną narażone są na duży stres, brak satysfakcji z pracy, a także czasem bezsilność. Praca asystenta rodziny nie należy do łatwych, przyjemnych (...)”. Jak rozumiem to za pośrednictwem tego przytoczonego fragmentu Autorka wprowadza do kategorii doświadczeń zawodowych asystenta rodziny. Natomiast nie rozwija jej jako odrębnego wątku badawczego w teoretycznej części dysertacji. W mojej opinii warto pochylić się nad konceptualizacją kategorii „doświadczenia zawodowe” wraz z konstytuującymi ją elementami i wymiarami, jakimi są np.: znaczenie wykonywanej pracy/zawodu, wzory kariery, biografia, tożsamość jednostkowa i zawodowa i in. Ta centralna kategoria niniejszej dysertacji związana jest także z szerszym kontekstem społeczno-ekonomicznym. Mam na myśli tytułowe uwarunkowania dotyczące m.in. uregulowań prawnych, zarządzania i organizacji pracy, determinantów instytucjonalnych rynku pracy i in. W konceptualizacji tej kategorii pomoc mogą poza pedagogiką: teoria socjologii fenomenologicznej (Schütz, 2008) oraz teoria społecznego konstruktywizmu (Berger, Luckmann, 1983), która szczególnie akcentuje, że rolą badacza jest konstruowanie typowych wzorów działania aktorów, w których zawarte są znaczenia nadawane doświadczeniom, ich motywacje oraz wartości. Myślę, że warto się pochylić nad konceptualizacją tytułowej kategorii dysertacji również ze względu na analizę fenomenologiczną, a także przyjętą metodę biograficzną i technikę wywiadu narracyjnego. Fenomenologia oznacza przecież to, co się jawi w każdym aspekcie ludzkiego życia, a zatem również w jednostkowej subiektywności. To samo można powiedzieć o doświadczeniach (Husserl, 1996). Jedną z ludzkich czynności, którą można analizować, wykorzystując kategorie fenomenologiczne, jest właśnie praca/wykonywany zawód, czyli jedno z intersubiektywnych doświadczeń jednostek; przestrzeń doświadczania i porządkowania jednostkowych i kolektywnych doświadczeń.

Oceniając merytorycznie rozprawę doktorską oraz teoretyczne usytuowanie problemu chcę podkreślić, że podstawa źródłowa dysertacji jest rozległa. Charakteryzuje się bogactwem wątków badawczych związanych z poruszaną problematyką. Magister Katarzyna Hyży odnajduje się w tej wielowątkowości. Praca jest dobrze przygotowana pod względem teoretycznym, natomiast dostrzegam możliwość pogłębienia analiz teoretycznych nad wątkami w niej zawartymi, a także jej rozszerzenia o wątki nowe.

¹ Np.: I. Krasiejko, M. Ciczkowska-Giedziun, *Pedagogiczne aspekty pracy asystenta rodziny. Między wsparciem rodziny a ochroną dziecka przed krzywdzeniem*, Difin, 2024, czy też doniesienia badawcze publikowane na łamach czasopisma „Pedagogika Rodziny” i in.

Dokonując przeglądu wiedzy o rodzinie jako instytucji społecznej, ważnej grupie społecznej oraz podstawowym środowisku wychowawczym jednostki dobrze byłoby zaprezentować przegląd teorii i koncepcji teoretycznych, a także dotychczasowych badań w tym obszarze tematycznym. Mam na myśli potrzebę dokonania starannej oceny literatury krajowej i zagranicznej dotyczącej problematyki rodziny oraz poszerzenia kontekstu, w jakim została ona w tej części dysertacji ukazana. Tematyka przemian rodziny jest niezwykle szeroka. Zajmuje ważne miejsce w naukach społecznych, nie tylko w pedagogice, w tym pedagogice społecznej i pedagogice rodziny, co znajduje swoje odzwierciedlenie w bogatej literaturze przedmiotu (np. A. Giddens, B. Balcerzak-Paradowska, C. Sadowska-Snarska, T. Rostowska, T. Szlendak, K. Slany, A. Kwak, H. Liberska, A. Żurek, Z. Tyszka i in.)². Wpływ globalnych zmian społecznych, ekonomicznych i demograficznych powoduje narastające trudności w wypełnianiu funkcji przypisanych rodzinie. Jak analizują badacze rodziny³ efekty zachodzących przeobrażeń uwidaczniają spadki wskaźników zawierania małżeństw i urodzeń oraz wzrost rozwodów i urodzeń poza małżeństwem. Obserwacje życia społecznego pod wpływem zachodzących przeobrażeń cywilizacyjnych coraz częściej poddają w wątpliwość tradycyjne ujmowanie rodziny jako małżonków z dzieckiem/dziećmi oraz wymuszają refleksję dotyczącą znaczenia rodziny jako wartości. W związku z tym w rozdziale pierwszym brakuje mi odniesień do autorów opisujących choćby wywołany wątek postępującego procesu indywidualizacji społeczeństwa, czy konsumpcjonizmu (na przykład: E. Fromm, Z. Bauman, ks. Józef Tischner, który pisze o „kryzysie zadomowienia” współczesnego człowieka, gdyż to właśnie rodzina i dom straciły na znaczeniu w dzisiejszym świecie⁴). W nawiązaniu do zagadnienia indywidualizacji, dążeń jednostek do samorealizacji i poszukiwania pozarodzinnych form spełnienia, to wielu badaczy w tych właśnie czynnikach upatruje źródła zmian w życiu rodzinnym i przyczyny jego niestabilności. Małżeństwo, świadomy wybór samotnego macierzyństwa, różnorodność form rodziny – wynikające z dążenia do wyboru takiej postaci życia osobistego odpowiadającej własnemu wyobrażeniu o sposobie osiągnięcia zadowolenia – stają się w coraz większym stopniu zindywidualizowanym programem, wybieranym na własne ryzyko, powiązany z szerszym otoczeniem, takim jak wymagania rynku pracy, system edukacyjny i system emerytalny⁵. Szczególnie w części 1.6. dysertacji brakuje mi danych statystycznych obrazujących zasygnalizowane przez Autorkę problemy. Przykładowo, jak optymistycznie wynika choćby z komunikatów CBOS, choć szczęście

² R. Tomaszewska-Lipiec, *Praca zawodowa – życie osobiste. Dysonans czy harmonia?*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2018, s. 180-193.

³ Np. A. Kwak, *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?*, [w:] *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*, red. I. Tarnowicz, S. Grotowska, Oficyna wydawnicza ARBORETUM, Wrocław 2015, s. 11-16.

⁴ R. Tomaszewska, *Praca – Konsumpcja – Szczęście. Triada współczesności*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio J – Paedagogia-Psychologia”, Vol 34, No 4, 2021, s. 37-51. DOI: 10.17951/j.2021.34.4.37-51

⁵ B. Balcerzak-Paradowska, *Niestabilność rodziny wyzwaniem dla polityki społecznej* [w:] *Polityka społeczna. Kontynuacja i zmiana*, IPISS, Warszawa 2012; K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2002; A. Żurek *Singlehood and the conflict between professional work and family*, [w:] *Work – personal life. Between harmony and disintegration*, ed. R. Tomaszewska-Lipiec, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2015 i in.

rodzinne w Polsce pozostaje najważniejszą wartością, to niewątpliwie następuje wzrost zagrożeń dla prawidłowego budowania i funkcjonowania rodziny. Immanentną cechą rodzin współczesnych jest ich zwiększone zagrożenie dezintegracją. U ich podstaw leży zmiana norm społecznych związanych z akceptowaniem związków nieformalnych, bezdzietnych oraz instytucji „singli”; nowe spojrzenie na małżeństwo oraz społeczna akceptacja rozwodów. Przyczyną tych zjawisk, po części, są – słusznie zasygnalizowane przez Autorkę – trendy procesów indywidualizacji, które przynoszą: nastawienie na własny rozwój kobiet i mężczyzn; budowanie karier, które wymaga wydłużonego okresu kształcenia i powoduje, że jednostki skupiają się na sprawach zawodowych; nieumiejętność negocjacji i komunikacji w parze; brak skłonności do rozwiązywania problemów oraz szybką rezygnację z prób naprawy małżeństwa. Wskazane przykłady ukazujące przemiany życia społecznego, burzą przekazywane dotąd zasady i style życia rodziny, przywołując w ich miejsce zupełnie nowe.

Ocena rozprawy doktorskiej pod względem metodologicznym

Badania prowadzone w obrębie poszczególnych dyscyplin naukowych, w tym pedagogiki, powinny zmierzać do realizacji całego katalogu zadań wynikających z ich metodologicznych funkcji. Stąd w dalszej części pracy doktorskiej mgr Katarzyna Hyży zaprezentowała założenia metodologiczne badań własnych.

Na początku rozdziału czwartego, metodologicznego, pojawiają się treści, o których już w recenzji wspomniałam, a mianowicie część 4.1. pt. *Rozwój zawodowy i przebieg kariery w świetle teorii Donalda Supera*. Bardzo dobrze, że mgr Katarzyna Hyży informuje, że swoje analizy i badania osadziła na gruncie tej teorii rozwoju zawodowego i uzasadnia ten wybór (s. 84). Opisuje czynniki i stadia rozwoju zawodowego, obraz samego siebie, wzory karier zawodowych dla kobiet i mężczyzn (oczywiście można dyskutować na ile klasyfikacja tego badacza jest nadal aktualna). Autorka ustosunkowując się do przytoczonych stadiów kariery zawodowej wskazuje, że biorące udział w badaniach osoby (a były to kobiety) znajdowały się zarówno w fazie poszukiwań, zajęcia pozycji, jak i w studium konsolidacji. Zgodnie z wcześniejszą sugestią można byłoby rozważyć przeniesienie tych treści do teoretycznej części rozprawy i wydzielenie – poszerzonego o wątki rozwoju zawodowego, kariery i doświadczeń zawodowych – kolejnego rozdziału teoretycznego.

Autorka w swojej rozprawie doktorskiej koncentruje się na metodzie biograficznej i technice wywiadu narracyjnego, nie rozwijając szerzej informacji na ich temat. A szkoda, gdyż warto w recenzji podkreślić, że w sytuacji panującej w pedagogice „ankietomanii”, jaką można zauważyć w pracach szczególnie młodych badaczy, mgr Katarzyna Hyży zdecydowała się na wybór tej wartościowej metody.

Metoda biograficzna mieści się w nurcie poszukiwań zarówno z zakresu hermeneutyki, jak i fenomenologii. W zależności od przyjętego warsztatu badawczego sprzyjają jej oba te podejścia. Fenomenologia odwołuje się do refleksji niezbędnej w metodzie biograficznej, natomiast hermeneutyka do rozumienia (poruszamy się po tzw. kole hermeneutycznym). Metoda biograficzna to w zasadzie metoda indywidualnego przypadku, koncentrująca się na jednostce. Stąd, w mojej opinii, za dużo badanych przypadków (24); za duża liczba postawionych celów poznawczych (9) i problemów badawczych (12 szczegółowych).

W badaniach biograficzno-narracyjnych stawia się na „koronkowość metodologiczną”⁶ (lepiej mieć jedno studium przypadku, ale pogłębione); na koncentracji na tym, co niepowtarzalne, indywidualne i wyjątkowe. Stąd w tego typu badaniach stosuje się celowy dobór próby badawczej⁷, który Doktorantka słusznie zastosowała.

Na s. 98 mgr Katarzyna Hyży pisze: „Swój materiał empiryczny gromadziłam kierując się podejściem Fritza Schütze stosując wywiady narracyjne”. To kolejny prawidłowy wybór – wybór techniki w odniesieniu do przyjętego tematu i celu rozprawy oraz metody badań. Ukierunkowując się zatem na poznanie doświadczeń zawodowych Doktorantka wybrała wywiad narracyjny, za którego twórcę uznaje się Fritza Schütze’a i jego współpracowników. W przypisach i bibliografii zawartych w dysertacji pojawią się prace tego badacza, również oryginalne ich tytuły w j-niemieckim. W Bibliografii znajduje się także monografia Amelii Krawczyk-Bocian pt. „Narracja w pedagogice. Teoria, metodologia, praktyka badawcza”, która stanowi źródło cennej wiedzy dla naukowców i naukowczyń chcących pracować na metodzie biograficznej i technice F. Schütze’a. Jak wynika z literatury metodologicznej metoda biograficzna umiejscawia się w tradycji interpretacyjnych badań społecznych, w której rzeczywistość ujmuje się jako rezultat procesów interpretacji. Koncepcja F. Schütze dostarcza metodycznych wskazówek dotyczących przygotowania się do prowadzenia wywiadu narracyjnego, jego przebiegu oraz analizy otrzymanego materiału badawczego. Wyznaczone przez F. Schütze 6 kroków (o których piszę w dalszej części niniejszej recenzji) sprzyja przestrzeganiu zasad wpisanych w przebieg poprawnie prowadzonego wywiadu. W wywiadzie narracyjnym F. Schütze mamy trzy części: (1) fazę głównej opowieści, (2) fazę pytań wewnętrznych oraz (3) fazę pytań zewnętrznych. Do tego schematu dołącza się również fazę wstępną nazwaną zachętą do opowiadania oraz fazę bilansowania, która zamyka przebieg wywiadu narracyjnego⁸.

Metoda i technika, jakie wybrała mgr Katarzyny Hyży są wymagające. W dysertacji wymagają opisu, krok po kroku, kolejno wykonanych czynności badawczych. Ponadto w trakcie prowadzonych badań badacz/badaczka są zmuszeni tłumaczyć się narratorowi z kolejnych kroków w trakcie ich rozmowy. W tym kontekście dodam, że w swoich badaniach Doktorantka nie wprowadziła kodowania, typu narrator 1...., narrator 24.

Analizując dalej treści, jakie Doktorantka zawarła w rozdziale czwartym prezentując metodologiczne podstawy badań własnych, a następnie rezultaty tych badań w rozdziale wynikowym, mam kilka pytań. Mam nadzieję, że w trakcie obrony rozprawy doktorskiej Autorka opowie, jak przeprowadzała swoje badania, czy zastosowała 6 kroków/kryteriów

⁶ Mowa o książce E. Zakrzewskiej-Manterys „Down i zespół wątpliwości. Studium z socjologii cierpienia, która opierała badania na 1 badanym przypadku.

⁷ Mowa o kryteriach trafności badań jakościowych autorstwa J.A. Maxwella. Źródło: J.A. Maxwell, *Understanding and validity in qualitative research*, „Harvard Educational Review” 1992, no. 62(3), s. 279-300. Zob. też: T. Szkudlarek, *Poststrukturalizm a metodologia pedagogiki*, „Socjologia wychowania”, 12, 1997, s. 167-199 oraz A. Krawczyk-Bocian, *Epistemologiczny poziom rozumienia tekstu narracyjnego*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1, 2008, s. 93-101, DOI: 10.34767/PP.2008.01.06

⁸ A. Krawczyk-Bocian, *Narracja w pedagogice. Teoria Metodologia. Praktyka badawcza*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2019; A. Krawczyk-Bocian, *Doświadczenie zdarzeń krytycznych. Narracje biograficzne dorosłych dzieci alkoholików*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2013.

techniki F. Schütze oraz jaka jest zawartość kwestionariusza wywiadu biograficznego?. Z lektury części 4.2.2 wynikają tylko ogólnie trzy etapy badań w przebiegu realizacji celów badawczych.

Jak pisze mgr Katarzyna Hyży: „Uczestnicy badań nie odpowiadali bowiem na pytania według kwestionariusza. Byli oni poproszeni o swobodne wypowiedzi/opowieść o doświadczeniach zawodowych dotyczących asystentury” (s. 98). Odnosząc się do tego przytoczonego fragmentu warto zauważyć, wczytując się w Schütze, że zastosowanie tej techniki zobowiązuje badacza/badaczkę do przedstawienia kwestionariusza wywiadu biograficznego. W wywiadzie narracyjnym wyodrębnia się bowiem fazę głównej narracji i fazę pytań uzupełniających. Przystępując do wysłuchania uczestników badań należy ich poinformować, co interesuje badacza/badaczkę, a następnie wprowadzić w problematykę badań, jak również stymulować do podjęcia dalszej rozmowy. Wybór wypowiedzi musi być starannie dobrany i przemyślany, aby nie sugerować badanym odpowiedzi na nurtujące pytania, a wręcz przeciwnie, zachęcić do samodzielnego poszukiwania i analizowania własnych doświadczeń. Pytania z kwestionariusza należy zatem wykorzystać w drugiej części wywiadu (a więc po swobodnym opowiedzeniu swojej historii przez badanego), odwołując się do fazy pytań wewnętrznych – immanentnych (dotyczących kwestii poruszanych wcześniej przez badanego) i zewnętrznych – eksmanentnych (istotnych z punktu widzenia przyjętych pytań badawczych). Pytania te pozwalają uzyskać informacje o tych zagadnieniach, których badany z różnych powodów nie poruszył w trakcie swojej opowieści⁹.

Czyli nawet swobodna rozmowa, bez pytań ze strony badacza, nie umożliwiłaby zebrania materiału związanego z rozwiązaniem postawionych wcześniej problemów badawczych. W metodzie biograficznej załączniki w postaci narzędzi są najważniejsze i niezbędne. Kwestionariusz wywiadu biograficznego stanowi zabezpieczenie dla badacza/badaczki, zaś Schütze wymaga go jako narzędzia badawczego w drugim etapie swojej techniki, w tzw. opisie strukturalnym. Zdaniem tego autora konieczne jest ponadto podanie pytania wyjściowego, pobudzającego do rozpoczęcia narracji z narratorem. Jak brzmiało takie pytanie w badaniach mgr Katarzyny Hyży?

Drugi przykład, s. 98-99: „Wywiady narracyjne zostały przeprowadzone według następującego porządku:

1. Stworzenie odpowiedniej atmosfery oraz zbudowanie zaufania w relacji badacz - badany.
2. Omówienie celu badań oraz oczekiwań wobec asystenta rodziny w zakresie prowadzonego wywiadu.
3. Swobodna opowieść badanego dotycząca własnych przeżyć, doświadczeń związanych z pełnioną funkcją.
4. Uzyskanie dodatkowych informacji w toku zadawanych pytań – związanych z wypowiedzią badanego oraz przygotowanych przez badacza, jeśli dotychczasowe dane nie są wystarczające do analizy.
5. Stopniowy powrót do rozmowy swobodnej”.

⁹ A. Krawczyk-Bocian, *Doświadczenie zdarzeń krytycznych. Narracje biograficzne dorosłych dzieci alkoholików*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2013, s. 64-65.

Ten przytoczony z rozprawy porządek słusznie obrazuje metodykę prowadzenia wywiadu narracyjnego. Został poprawnie zastosowany przez mgr Katarzynę Hyży. Natomiast nie obrazuje kryteriów techniki Schütze. W technice tej uzyskany nagrany materiał empiryczny należy oddać analizie, wykorzystując opracowane przez tego badacza kroki analizy wywiadu narracyjnego, na które składają się w dużym uproszczeniu:

- (1) formalna analiza tekstu, w której opowiadania dzieli się na dające się wyodrębnić części, sekwencje;
- (2) opis strukturalny, w którym poszukuje się pojedynczych sytuacji, punktów zwrotnych, kulminacyjnych w biografii badanej osoby;
- (3) analityczna abstrakcja, w której przedstawia się historię badanej osoby w jej biograficznej całości z uwzględnieniem powiązanych ze sobą struktur procesowych;
- (4) analiza wiedzy, w której należy się zająć pozostałymi elementami uzyskanego tekstu, dotycząc one wyjaśnień i interpretacji badanego na temat własnej historii;
- (5) kontrastowe porównywanie, w którym porównuje się badany przypadek z przypadkiem podobnym (tzw. „strategia minimalnego porównania”), a następnie odwołuje się do przypadku odmiennego w celu uzyskania bogatego i różnorodnego materiału badawczego („strategia maksymalnego porównania”);
- (6) budowanie modelu teoretycznego, w którym należy dokonać syntezy zebranego materiału¹⁰.

Dodam, że interpretacja musi być interpretacją naukową. To na jej podstawie nastąpi budowanie modelu teoretycznego.

W świetle powyższego chciałabym podkreślić, że badania narracyjne są badaniami zaangażowanymi. Dotyczą zarówno badacza, jak i narratora. Dlatego w rozdziale czwartym warto było wprowadzić opis przygotowań Doktorantki do przeprowadzania wywiadów biograficzno-narracyjnych. Wpisałby się on w metodykę przygotowania mgr Katarzyny Hyży do warsztatu badawczego. W rozdziale tym, w mojej opinii, powinny znaleźć się również choćby wzmianki nt. przestrzegania zasad etycznych prowadzenia wywiadów narracyjnych. Dotykają one bowiem subtelnej materii badawczej oraz wymagają tak znajomości, jak i przestrzegania.

Lektura rozdziału metodologicznego pokazuje, że Doktorantka posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, konieczne jest jednak doskonalenie warsztatu badawczego, szczególnie w zakresie tak wymagających badań, jakimi są badania biograficzno-narracyjne.

Odnosząc się do zaprezentowanych wyników badań własnych pragnę podkreślić wkład Doktorantki w zrealizowaną pracę analityczną. Rozdział piąty, wynikowy, wspomniany w recenzji jako najbardziej objętościowy ma charakter analizy i interpretacji danych z badań. Dane te uzupełniają i poszerzają dotychczasową wiedzę pedagogiczną w podjętym temacie. Rozdział ten jest skupiony na: (1) okolicznościach podjęcia pracy, w tym oczekiwaniach na etapie rozpoczynania kariery zawodowej, motywach podjęcia pracy, materialnych i niematerialnych warunkach pracy; (2) następnie na wątku pracy z rodziną i na rzecz rodziny,

¹⁰ Tamże, s. 66-67.

w tym na problemach podopiecznych, współpracy na rzecz rodziny w środowisku lokalnym, pracy bezpośredniej oraz pracy z rodzinami dzieci umieszczonymi w pieczy zastępczej; (3) zasobach własnych i metodycznych asystentek rodziny, w tym stosowanych metodach, technikach i własnych rozwiązaniach, prowadzonej dokumentacji, doświadczanych trudnościach, okolicznościach finalizowania pracy z rodziną; (4) realizacji zawodowej, obowiązkach, pracy w okresie pandemii koronawirusa, organizacji własnego warsztatu pracy, planach zawodowych, ocenie bilansu własnej pracy, jej pozytywnych i negatywnych stronach oraz propozycjach zmian uzasadnionych doświadczeniami zawodowymi.

Chciałabym zapytać Doktorantkę, czy wszystkie wskazane elementy traktuje jako operacjonalizację kategorii badawczej „doświadczenie zawodowe”?

Dodam ponownie, że tematem pracy są doświadczenia zawodowe. W podejściu biograficzno-narracyjnym kategoria pojęciowa doświadczeń i przeżyć narratora jest znacząca. Wymaga dogłębnego rozpoznania, opisu, interpretacji. Nie doszukuję się w tym rozdziale takich pełnych rozważań, z wyjątkiem podrozdziału 5.3.3, a jak wskazałam wcześniej technika F. Schütze jest wymagająca.

Zgodnie ze sformułowanym celem praktycznym rozprawy: „opracowanie praktycznych wskazówek dotyczących współpracy asystentów rodziny z rodzinami i na ich podstawie rekomendacji dla praktyki” (s. 94) chciałabym również zapytać, czy Pani Magister przekazuje te rekomendacje lokalnym instytucjom pomocy społecznej?.

Za cenne uznaję wnioski końcowe i rekomendacje zamykające dysertację, które zostały pogrupowane i przedstawione w kilku obszarach problemowych. W odniesieniu: do warunków pracy, do współpracy na rzecz rodziny, do pracy z rodziną, do organizacji własnego warsztatu pracy. Magister Katarzyna Hyży przedstawiła trzy modele asystentury rodziny. Zgodnie z założony celem dysertacji skonstruowała rekomendowany model asystentury, opierający się na modelu wynikającym z dokumentów prawnych, uwzględniającym rzeczywiste warunki i okoliczności pracy asystentek rodziny, wyrażone przez nie w przeprowadzonych badaniach własnych. Z zaprezentowanych wniosków i konkluzji wyłonił się obraz pedagogicznych aspektów pracy asystenta rodziny i ważne dla pedagogiki implikacje związane z edukacją, pracą zawodową oraz poradnictwem w celu przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu.

Konkluzja

Praca pisemna przedłożona do oceny jako rozprawa doktorska dotyczy zagadnienia wciąż słabo rozpoznanego. Analizy przeprowadzone przez Autorkę wnoszą nowe elementy wiedzy i ważne dane empiryczne dla pedagogiki i poszczególnych jej subdyscyplin. Potrzeba dalszego doskonalenia kompetencji badawczych mgr Katarzyny Hyży stwarza grunt pod dalszy dynamiczny rozwój naukowy Doktorantki i jest dla Niej dobrym prognostykiem dla pełnienia roli naukowczyni, badaczki. Przygotowana rozprawa doktorska dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej Kandydatki w dyscyplinie oraz Jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze społecznej. Badania mgr Katarzyny Hyży uzyskały wymiar otwierający, inspirujący dalsze eksploracje, co jest ich wartością.

Uważam, że opiniowana praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone Ustawą z dnia z 20 lipca 2018 r. Prawo szkolnictwie wyższym i nauce, Art. 187. 1 (Dz. U. z 2023, poz. 742). W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie i dopuszczenie Pani mgr Katarzyny Hyży do publicznej obrony.

UNIwersytet Kazimierza Wielkiego
WYDZIAŁ PEDAGOGIKI
Katedra Pedagogiki Pracy i Andragogiki
85-064 Bydgoszcz, ul. Chodkiewicza 30
tel. (52) 34-19-322 (323)